

УДК 171

Ю.Є. ПЕТРУХНО

ПРОФЕСІЙНІ ЦІННОСТІ БІБЛІОТЕКАРЯ-КОМУНІКАТОРА

Наводиться нова класифікація професійних бібліотечних цінностей.

Зміни, які відбуваються в професійному середовищі бібліотек під впливом багатьох соціокультурних факторів, суттєво впливають на професійну свідомість бібліотекарів. Культурна система змінює нормативні зразки ціннісної орієнтації, що стосуються зовнішнього оточення і системи дій, зокрема фізичного світу, особистостей і соціальних систем.

На думку Г. Алтухової, «на бібліотечний етикет останнім часом значно впливає демократизація життя суспільства, відсутність ідеологічної цензури, досягнення в сфері науково-технічної інформації, впровадження електронних засобів, прискорення ритму життя, урбанізація, демографічні зміни, вплив засобів масової інформації та ін. Усі ці чинники позначаються перш за все на соціально-рольовій структурі відносин у бібліотеці, на поведінці, як співробітників, так і читачів. Ці зміни - і позитивні, і негативні» [1].

Для того, щоб зрозуміти проблему бібліотечної етики, варто розглянути традиційні професійні бібліотечні цінності, які змінилися під впливом трансформаційних процесів у бібліотеках.

Американський дослідник Дж. Костер пропонує розглядати систему цінностей як сукупність професійних, соціальних та особистих цінностей і бібліотекаря, і споживача інформації, читача. Складні етичні проблеми виникають тоді, коли ці цінності вступають у протиріччя. Для визначення цих цінностей і створення Кодексу етики. Проте він – це тільки каркас, який не може визначати поведінку бібліотекаря в кожному окремому випадку. Спираючись на етичні цінності і на Кодекс етики – документ, що чітко їх регламентує, бібліотекар повинен *робити вибір самостійно*.

Цінність, за визначенням одних авторів, є «властивістю предметів, явищ, дій, думок, вчинків, в яких виявляється її значення для суспільства загалом або окремих соціальних груп» [13, с. 65].

Інші автори пропонують розглядати цінності як головний поєднуючий елемент соціальної і культурної систем [15].

Об'єктами ціннісних відносин у бібліотеці виступають і бібліотекар, як суб'єкт бібліотечної діяльності, і сама бібліотека. Деякі автори до цього додають ще приміщення бібліотеки, її обладнання, технічні засоби і технології [7].

Раніше основним завданням бібліотекаря було постійне спілкування з читачами, зовнішніми організаціями та ін., відповідними були професійні бібліотечні цінності. Вважалося, що бібліотекарі передусім повинен бути комунікабельним, «освіченим, начитаним, ерудованим, обізнаним в літературі, історії, педагогіці, психології, риторичі, знати іноземні мови і, звичайно, лю-

бити свою роботу» [3].

Сучасна бібліотечна професія суттєво відрізняється від традиційної професії бібліотекаря початку ХХ ст. Соціальні умови, що змінилися, потребують докорінної зміни поглядів на роль бібліотекарів у суспільстві.

Такі поняття, як книга, читач, фонд, були основними при визначенні сутності бібліотеки. Вони й нині є концептуальною суттю підготовки бібліотечних кадрів. Термін існування уявлень визначається передісторією бібліотек, яка характеризується реалізацією певних можливостей по накопиченню фондів та організації суспільного користування книгами.

Сучасний користувач соціальної інформації сприймає книжку у зв'язку з усіма іншими засобами масової комунікації. Значною мірою він позбавлений необхідності постійно звертатися до книжки, тому що є газети, радіо, телебачення і електронні джерела. Використовувати їх значно легше, ніж книгу, і робити це можна не тільки вдома, а й на роботі.

Змінюються цільові установки діяльності бібліотеки загалом: головним стає сприяння безпеці, взаєморозумінню, добробуту та життєвому успіху людей за допомогою збільшення можливостей доступу до інформації та знань. Крім збору, збереження документів бібліотеки прагнуть створювати умови їх активного використання. Забезпечуючи доступ, вони не обмежуються лише своїми фондами, а й використовують фонди інших бібліотек, інформаційних масивів та організацій (музеїв, ТБ, архівів, інформаційних центрів, БД видавництва та ін.)

Деякі наші вітчизняні фахівці вважають, що «зважаючи на нові тенденції, в довідково-інформаційному обслуговуванні залишаються ті ж вимоги до бібліотекаря: вміння контактувати з читачем, співробітничати при узгодженні питань обслуговування, розуміння потреб читачів» [9, с. 93].

Опанування нової комунікативної техніки та технології стимулює надання допомоги користувачам при роботі з інформаційними системами (ІС). Поширення інформаційної грамотності стає також соціально значимою функцією бібліотек на відміну від інших соціокомунікативних структур (архівів, музеїв).

У сфері комунікацій сталися зміни в електронно-цифровому зв'язку, завдяки якому інформація може передаватися по всьому світу з надзвичайною швидкістю. «Бібліотеки, завдяки новим можливостям, перетворюються на інтегративну єдність, що складається з безлічі різноманітних підсистем. І зовсім небезпідставними є перспективи злиття у майбутньому бібліотек з центрами переробки інформації» [Там само, с. 86].

Але виникнення видів та засобів передачі інформації не ліквідували книгу й бібліотеку. Ця проблема виникла за наших часів, коли одні форми здобування знань та передачі інформації доповнюють інші.

Раніше діяльність бібліотеки була достатньо замкнутою і, в основному,

прихована від користувачів (лише 1/3 була звернена до читача). Інші ресурси бібліотеки не використовувалися для обслуговування читачів, і самі бібліотекарі до цього не прагнули.

Нині важливе значення відводиться бібліотекарю-комунікатору в системі соціальних комунікацій. Зміна парадигми бібліотечної діяльності від документально-комунікативної до когнітивно-комунікативної потребує переорієнтації професійного пізнання та світосприйняття бібліотечних працівників. Результати професійної діяльності бібліотекарів не можуть змінюватися без зміни професійних позицій, орієнтацій, настанов, які існують як зразки діяльності. Структури професійних зразків виникають на етапі професійної орієнтації, формуються на етапі спеціальної освіти та коригуються протягом усього життя фахівця.

Й.С. Завадський наводить таке визначення: «Комунікація є смисловим аспектом соціальної взаємодії, однією із найбільш загальних характеристик будь-якої діяльності, зокрема й управлінської. Вона являє собою нову форму політичної, наукової, організаційної і технічної сили в суспільстві, за допомогою якої організація включається у зовнішнє середовище, здійснюється обмін думками або інформацією для забезпечення взаєморозуміння. Вона має досить широке тлумачення.

Комунікація – це всепроникаючий і складний процес взаємодії людей, які спілкуються між собою в групах, на зборах, по телефону, читають і складають службові записки, листи, звіти. Таким чином, комунікація розглядається як спілкування за допомогою слів, букв, символів, жестів і як спосіб, за допомогою якого висловлюється ставлення одного працівника до знань і розуміння іншого, досягається довіра, взаємоприйняття поглядів та ін.» [8, с. 383].

Дуже влучно визначає комунікацію В.О. Льганаєва: «Комунікація – це неподільний процес, міжсуб'єктний зв'язок, що включає не лише джерело інформації, як процес її перетворення та передачі, а й одержання, прийняття, вироблення нової інформації, зворотний зв'язок» [9, с. 35].

Зміни в професійному статусі бібліотечних працівників, які стали посередниками в документальних, інформаційних та когнітивних системах, акцентують увагу на комунікативних особливостях професії.

З появою фахівців-посередників у перших АІС (60-ті рр.) виникли нові професійно-етичні проблеми. Розроблені на той час стандарти поведінки бібліотекарів (зокрема, як зазначає р. Хауптман, в Американській бібліотечній АІА) виявилися неадекватними етичним потребам, що виникають при діалоговому пошуку (збереження особистої таємниці пошуку, запиту, ситуації підозри про використання одержаної інформації зі злочинськими намірами, вимоги на використання засобів діалогового пошуку, незважаючи на існування друкованого джерела та ін.).

Так, у закордонній пресі давно вже розглядається питання про те, що біб-

ліотекар повинен змінити свої функції і, отже, професійні цінності. З впровадженням новітніх інформаційних технологій у бібліотеці (комп'ютери, Інтернет) бібліотекарі мають змінити свої ціннісні орієнтації і орієнтуватися не на збирання і збереження книг, періодики та ін., а на доступ до електронних баз даних, інформації, глобальних мереж.

Як вважають фахівці, «Бібліотеки – це не лише зібрання духовного багатства народу України і досягнень світової цивілізації у виді документів. Вони повинні розглядатися як опорні бази інформатизації нашого суспільства: бібліотеки є значним документально-інформаційним ресурсом, мають практику взаємодії, що склалася у мережах бібліотек (масових, спеціальних та ін.). Бібліотечна наука за останні роки вийшла на рівень інтеграції з науковими системами більш високого рівня, однак через низку об'єктивно-суб'єктивних (зовнішніх та внутрішніх) факторів бібліотеки переживають період перетворень – організаційних, технологічних, функціональних. Щоб подолати складність ситуації, необхідна цілеспрямована державна політика» [9, с. 186].

Сучасна бібліотека – це багаторівнева структура, що забезпечує соціальну комунікацію. Документальна (книжкова) комунікація, що традиційно є прерогативою бібліотеки, доповнюється новими видами, зокрема інформаційною, та інтегрується в систему соціальних комунікацій. За умов інтенсивних інформаційних технологій та електронних зв'язків сама бібліотека стає елементом багатофункціональних соціально-комунікативних систем.

Електронна бібліотека, бібліотечно-інформаційний центр дозволяють об'єднати різноманітні матеріали з різноманітних джерел у єдину інформаційну систему, орієнтовану на кінцевого користувача. В умовах поширення інформаційних технологій у бібліотеках, головна діяльність бібліотекарів – навчання та консультування користувачів щодо створення особистих масивів інформації, ведення БД, здійснення пошуку в інформаційних системах та ін.

Усяка ціннісна система характеризується наявністю певного нормативного зразка, що будучи інституціоналізованим, зумовлює перевагу будь-якого загального типу соціальної системи. Інакше кажучи, ціннісна орієнтація, притаманна певному колективу, є не узагальненим нормативним зразком, а його пристосованим, спеціалізованим «конкретним додатком».

До критеріїв оцінки кадрів, що потрібні нині бібліотекарям нового типу, тобто бібліотекарям-комунікаторам, відносяться насамперед: професійна компетентність; творча активність; уміння глибоко аналізувати ринкові ситуації; якість виконуваних робіт (дотримання нормативних вимог, оперативність, систематичність, своєчасність); дисциплінованість; суспільна активність (зв'язки із зовнішнім і внутрішнім середовищем); психологічна сумісність; комунікабельність; організаторські здібності; урівноваженість; моральні якості.

Крім того, бібліотекар-комунікатор повинен мати такі якості:

- практичність розуму – кмітливість, вміння застосовувати знання, жит-

тевий досвід;

- товариськість – відкритість для інших, готовність спілкуватися, потреба мати контакти з людьми;
- глибина розуму – здатність розуміти суть явищ, виявляти їхні причини і результати, визначати головне;
- активність – уміння діяти енергійно, наполегливо при вирішенні практичних завдань;
- ініціативність – особлива творча активність, висловлення ідей, пропозицій, енергійність, заповзятливість;
- наполегливість – сила волі, завзятість, уміння доводити справи до кінця;
- самовладання – здатність контролювати свої почуття в складних ситуаціях;
- працездатність – витривалість, уміння напружено працювати;
- організованість – дотримувати режиму, планувати свою діяльність, виявляти послідовність, зібраність;
- самостійність – незалежність у рішеннях, уміння самому знаходити способи виконання завдання, відчувати свою відповідальність.

Деякі фахівці вважають, що необхідно пам'ятати і про такий важливий показник бібліотечної роботи, як культура спілкування з читачами [4]. Вона є важливою професійною цінністю. Культура спілкування базується на тлі нової інформаційної культури, носієм якої є бібліотекар. Ключовими для бібліотекаря-комунікатора повинні бути такі поняття, як «свобода читання» і «вільний доступ до інформації», а також повна відсутність цензури.

Для того, щоб суспільна моральна норма почала діяти на рівні індивідуальної свідомості і спілкування, необхідне не лише її інформаційне завоювання особистістю, але й оволодіння дією. Не менш важливо, щоб норма немовби відбилася крізь призму моральної свідомості і самосвідомості особистості, співвідносилася з її моральними цінностями. Це припускає не тільки виділення норми як самостійної реальності, не тільки знання її, але і наявність власного ставлення людини до запропонованих їй моральних зразків. При цьому суспільний еталон зіставляється з власними моральними цінностями особистості.

Однак, дієвість моральної норми як зовнішнього регулятора залежить від ступеня її збігу з індивідуальною системою поглядів, принципів і норм спілкування.

Вищі моральні якості визначають авторитет бібліотечної професії, її призначення суспільству, впливають на основу професійної моралі, формують тільки їй властиві характеристики. Професійний обов'язок стає моральною потребою бібліотекаря, і він усвідомлює його в роботі з читачами.

Нині бібліотекарі всіх країн створюють науково вивірену, погоджену з

практикою систему професійних вимог, що регламентують їхню діяльність. В основі цих вимог – нові професійні етичні норми, що створюються для бібліотекаря-комунікатора.

Ця система, що зазнає процесу трансформації, має функціональну проблему: визначення варіанта ціннісного зразка для нового типу бібліотекаря – бібліотекаря-комунікатора. Оскільки цей тип складніший порівняно з попереднім, його ціннісний зразок повинен бути сформульований на більш високому рівні – для того, щоб легітимізувати безліч цілей і функцій, його складових елементів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Алтухова Г.А. *Беседы об этике и имидже* // Б-ка. – 1998. – № 2. – С. 39–41.
2. Алтухова Г.А. *Профессиональная библиотечная этика*. – М.: Изд-во МГУКИ, 2000. – 112 с.
3. Алтухова Г.А. *Этические нормы библиотечного труда* // Мир б-к сегодня. – 1998. – № 1. – С. 60–68.
4. Аникина И. *Кодекс этики: обсуждение продолжается* // Б-ка. – 1998. – № 4. – С. 46.
5. Артемьева Е.Б., Жданова Т.А., Проволоцкая Н.Ф. *Будущее библиотечной профессии и образования (по материалам зарубежной печати)* // Науч. и техн. б-ки СССР. – 1989. – № 5. – С. 13–18.
6. Дворкина М.Я. *Библиотечное и другое обслуживание в сравнении* // Науч. и техн. б-ки. – 1992. – № 11. – С. 40–46.
7. Дворкина М.Я. *Профессиональные ценности библиотекарей* // Мир б-к сегодня. – 1996. – № 4. – С. 3–8.
8. Завадський Й.С. *Менеджмент. Т. 1*. – К.: Укр.-фінський ін-т менеджменту та бізнесу, 1998. – 542 с.
9. Лъганаева В.О. *Бібліотечна освіта: нова парадигма розвитку*. – К.: Ред. журн. «Бібл. вісн.», 1996. – 256 с.
10. Кодак Н.Ф., Сиволоб Ю.В., Чачко А.С. *Бытие книги: Заметки о прошлом и настоящем книжного дела*. – К.: Лыбидь, 1991. – 176 с.
11. Мочерный С. *Проблемы человека в экономической теории* // Экономика Украины. – 1991. – № 1. – С. 72–79.
12. Панова Р. *Положительный имидж: как его создать?* // Б-ка. – 1997. – № 2. – С. 11–13.
13. *Социальная психология и педагогика в партийной работе: Курс лекций.* / Отв. ред. А.К. Уледов. – М.: Мысль, 1983. – 285 с.
14. *Социальная психология личности*. – М.: Наука, 1979 – 344 с.
15. Parsons Talcott. *The concept of society: the components and their interrelations.* // *Theory and history of economic and social institutions and system*. – 1993. – Spring. – Vol. 1. – No. 2. – P. 94–122.